

[1526]

A mohácsi csata,
Dorfmeister István festménye

VARGA SZABOLCS

MOHÁCSNÁL GYŐZNI FOGUNK...

UTAK ÉS ÚTVESZTŐK MOHÁCS EMLÉKEZETÉNEK MEZEJÉN

Ki ne ismerné az *István, a király* rockopera ikonikus sorait, melyekben hosszú éveken át a fantasztikus hangú Deák Bill Gyula mint Torda sámán adott katartikus próféciát a legteljesebb alternatív magyar történelemről?

E vízió azonban nem a legendás szerző magányos gondolatainak gyümölcse, hanem több generáció tépelődésének tudati terméke volt, van – és attól tartok, lesz is még évtizedeken keresztül.

„Valahol utat vesztettünk” – vetette papírra a bús sorsú Ady Endre 1913-ban, és a közvélemény rendre az 1526. augusztus 29. délutánján lezajlott csatában találta meg az eltévelyedés első jelentős állomását.

Jelen írás azt járja körül, hogy vajon törvényszerű volt-e a vereség és annak közvetlen következménye – a polgárháború, a királyság szétszakadása és az oszmán hódítás –, vagy más (jobb és rosszabb) forgatókönyvek is léteztek a magyarság számára a történelem színpadán.

TÖRTÉNHESETT VOLNA-E MÁSKÉPP?

A kérdésvetetés korántsem pusztán elméleti, és nem is történelmietlen. A történettudományban évszázados kérdés, hogy nagy emberek nagy tettei hagnak-e lenyomatot a történelem szövegében, miközben a névtelen kortársak csak statiszták a történetben, vagy a bizonyítékok apró darabjait patikamérlegre téve a végeredmény – az utólagos előrelátás bölcsességével – mindig kiszámítható, és ebben a legmélyebb társadalmi folyamatok a mérvadók.

Amennyiben az előbbit véljük igaznak, úgy elég II. Lajos gyengeségében, Tomori Pál alkalmatlanságában, a magyar főurak nemtörődömségében, Szulejmán szultán mohóságában megtalálni a mohácsi vereség okát. Ez a gondolat már szinte a csata másnapján lábra kapott, és azóta is kiirthatatlanul kering könyvek lapjain, illetve legújabbban már előadásokként a digitális világúrbán. Ám valójában a forrásokból kihámozható adatok iránti feltétlen tisztelet és a társadalmi folyamatok globális átlátása sem oldja meg tökéletesen a történelmi problémát, nem tesz pontot az évszázados feladvány végére.

E csapdahelyzetnek két oka van: egyrészt túl kevés egzakt ismeretünk van az eseményről, a hiányzó darabkákat pedig régi jó szokás szerint képzeletünk ecsetjével kell kipótolnunk. Másrészt nem vesszük kellően figyelembe a nagy történelmi személyiségek szerepét a társadalmi változásokban. Szemléletesen megfogalmazva: ki tudná megmondani, hogy Szulejmán szultán a korszellem embere vagy éppen korszakalkotó személyisége volt-e? Minden bizonnyal is-is, csak éppen a mérték nem mindegy, és éppen ez az „aránytalanság” okozza Mohács maig megoldhatatlan dilemmáját: történhetett volna-e másképp?

A történetírásnak van tehát egy olyan módszertani sajátossága, hogy mivel a legaprólékosabb munkával sem ismerhetünk meg minden részletet, a történet rekonstruálásában mindig is megkerülhetetlen a kutató személyisége és világnézete. A történész csak azt mondhatja el ezzel kapcsolatban, hogy az előásott adatok alapján mi a legvalószínűbb forgatókönyv, ám szinte biztosra vehetjük, hogy egy nemzetekkel később sokan másként fogják látni ezt a problémát. Mivel a történelem valójában a jelen felől mindig nyitott tudomány, ez így természetes.

Ezért fordulhat elő, hogy Mohácsnak oly sok olvasata van, és ma sem jelenthető ki, hogy megoldottunk a csatával kapcsolatban minden problémát, talán éppen ez a leginkább szenzációhajász, tudománytalan hozzáállás, amit szerencsésebb elkerülni.

A történelem nem a megtörtént események adatainak halmazára, és emiatt a mohácsi csata esetében sem lehet az a kutatások végcélja, hogy megismerjük a legapróbb részletekig az összecsapás lefolyását, mert ez csupán a történészi munka kezdete. Az igazi kreativitás ott kezdődik, amikor az összehordott adatokból felvázoljuk az események valódi hátterét, a cselekmények belső logikáját és a részt vevő személyek motivációit. Ezen intellektuális erőfeszítés igazi tétje pedig inentől nem tudományos, hanem sokkal inkább társadalmi, és ez adja meg a történelemnek mint tudománynak és közoktatásnak művelt tantárgynak a valódi súlyát.

Henri-Irénée Marrou francia történész szerint a helyes történelmi gondolkodás megszabadít minket a múlt terhetől. Márpedig ez nagyon ráfér a magyar társadalomra, amely a történelmi katalizmákból rendkívül torz nemzeti önképet rakott össze, amely csapong a különböző szélsőségek között. Egyrészt vélt vagy valós gyengeségeink felnagyításával vészesen alulértékeljük magunkat, aminek sűrű summázata Ady fentebb idézett, *Nekünk Mohács kell* című verse. Másrészt marad a másra mutogatás, az elárultak, az egyedül maradtunk szintén fojtogató érzése, amely érzékelhetően kitapintható a mohácsi csata különböző magyarázataiban. Mindkettő a reális önkép teljes hiányának bizonyítéka, és ez a deficit végigkíséri az elmúlt nemzedékek magyar múltszemléletét az államalapítástól egészen a rendszerváltásig.

Márpedig a helyes múltértelmezés elengedhetetlen a társadalom lelki egészségéhez, és ebben megkerülhetetlen a mohácsi csata elmesélésének, dramatizálásának, aktualizálásának formája. Azaz ki mit fog hangsúlyozni ebből ma és a 2026-ban esedékes emlékünnepekig terjedő esztendőnkben. A történelmi tisztánlátás érdekében kötelező tehát a legnagyobb körültekintéssel körüljárni, hogy vajon mi történt Mohácsnál, és ebből eredően lehet feltenni azt a kérdést, hogy történhetett volna-e másképpen. Csak így dönthető el, hogy a pohár félig üres vagy félig tele van, és csak szegyenkezni tudunk

a vesztes ősök miatt, vagy van a tettükben valami megszívlelendő a mai ember számára. Legalább annyi, amit Babits Mihály némileg patetikusan így fogalmazott meg *Áldás a magyarra* című kései versében:

*„Él a nagy Isten és semmise megy kárba,
Magyarok se lettünk pusztulni hiába,
hanem példát adni valamennyi népnek,
mily görbék s biztosak pályái az égnek.
Ebből tudhatod már; mi a magyar dolga,
hogy az erős előtt meg ne hunyászkodna.”*

EGY MAGYAR ÚT ESÉLYE

A mohácsi csatával kapcsolatos el-, illetve továbbképzéseket érdemes csoportosítani és mintegy feleletválasztós labirintusként végigjárni a magyar történelem száz évét Albert király 1439-ben bekövetkezett halálától Buda 1541. évi elestéig. A fókusz természetesen 1526, ám önmagában a hadjárat, a csata és a vereség vizsgálata nem hozhat kielégítő eredményt. Ezért az első kérdés mindenképp az, hogy vajon törvényszerű volt-e az Oszmán Birodalom fenyegetése és állandó támadása. Ennek tisztázása után léphetünk tovább arra a problémára, hogy vajon elkerülhető lett volna-e az 1526. évi hadjárat és maga a csata. Ezt követi a magyar társadalmat Mohács tekintetében leginkább foglalkoztató probléma: lehetett volna-e más végkimenetelle annak az összecsapásnak. Ha mindezekre képesek vagyunk felelni, akkor gondolkodhatunk arról, hogy miért kellett ilyen tragikus következményekkel járnia a vereségnek, illetve lett volna-e ennél jobb – vagy, ne adj’ isten, ennél rosszabb – kilátásokat magában hordozó forgatókönyv.

Nézzük ezeket az állomásokat egyenként. Kétség sem férhet hozzá, hogy Magyarország azzal nyerte volna a legtöbbet, ha az Oszmán Birodalom seregei fel sem bukkannak a határainál. Mohácsnál elsőként akkor győzhettünk volna, ha meg sem történik a csata, nem lép be a magyar történelembe egy új ellenség, amelynek az volt az eltökélt szándéka, hogy elfoglalja országunkat. Belegondolni is szédítő, hogy mi minden történt volna másképp, ha a magyar társadalom erőforrásait nem emészti fel az 1360-as évektől kezdődő állandó háborúskodás az oszmán betörésekkel szemben. Valószínűleg nem váltunk volna a béke szige-

tévé, de a Kelet-római Birodalom által kiépített és fenntartott balkáni helyzet soha nem veszélyeztette az állam szuverenitását. A Magyar Királyság minden bizonnyal erőfölényben marad a balkáni államokkal szemben, és a térség továbbra is kulturális pufferzónaként működik a nyugati és a keleti kereszténység között. Az Európa keleti határainál felemelkedő Litván Nagyfejedelemség és a Moszkva-központú orosz állam a közép- és újkor évszázadaiban nem kívánt érdemben beavatkozni a Kárpát-medence ügyeibe.

A Magyar Királyság helyzetét minden bizonnyal az európai belpolitika, azon belül pedig különösen a Habsburg–Jagelló-viszony határozta volna meg. Oszmán fenyegetettség híján 1439-ben a magyar politikai elitnek nem kellett volna mindenáron külföldi királyi dinasztiában gondolkodnia, így erejéből kifolyólag az ország sorsa a belső elit kezében maradhatott volna. Ez a dátum azért fontos, mert a magyar arisztokrácia döntésében először ekkor játszott kitapinthatóan szerepet az Oszmán Birodalom fenyegetése, és lett évszázados politikai stratégia a nemzetközi dinasztikus rendszerekbe való integráció, s az ettől való eltérés (a Hunyadiak és a Szapolyaiak uralmára gondolok) mindig totális zsákutcának bizonyult.

Oszmán fenyegetés hiányában a Hunyadiak által megpróbált „önálló magyar út” talán nem lett volna eleve elvetélt vállalkozás. Ez sem jelentett

volna automatikusan minden problémára gyógyírt, látva a lengyel, a német, a francia és az angol történelmi folyamatokat. Oszmánok nélkül is akadt bőven kihívás a kora újkori európai államok életében, elég csak a reformáció keltette hullámokra vagy a Habsburg–Valois-háborúskodásra gondolni, és a lengyel példa is kellően intő lehet. Ám valószínűleg ezek nem jártak volna olyan demográfiai következményekkel, mint a hódoltság másfél évszázada, és biztosan nem egy, az európaiktól gyökeresen eltérő ázsiai hatalmi struktúra telepszik rá az európai mintázatú magyar társadalomra. Mindezt továbbgondolva a Balkán-félsziget népeinek sorsa is teljesen más lett volna, és a Magyar Királyság déli határainál jóval fejlettebb államok sorakoznának, ami tovább emelte volna az ország regionális súlyát és presztízsét.

A DINASZTIKUS SZÖVETKEZÉS LEHETŐSÉGE

Kijelenthető az is, hogy amennyiben nem egy magyar dinasztia, hanem a Habsburg Albert halála után következő törvényes utód, V. László vagy a lengyel orientáció hívei által felemelt Jagelló I. Ulászló kormányozza az országot, egyik opció sem szűkítette volna a királyság politikai mozgásterét. Bármelyik uralkodóház is szerzi meg Szent István koronáját, bizonyosan Budán rendezte volna be az uralkodói reziden-

A mohácsi csata. Borsos József festménye

ciáját, ez pedig kihatót volna Bécs és Pozsony – ne feledjük, két mai, sok tekintetben rivális főváros – sorsára is. A Magyar Királyság ebben a helyzetben erős európai államként érdemben szólhatott volna bele a kontinens életébe, és a véleményével számolni kellett volna a fontosabb kérdésekben. Mindehhez azonban az szükségeltetett volna, hogy a Konstantinápolyban székelő római császárok kerekedjenek az oszmánok fölé, és ők foglalják el Drinápolyt, nem pedig II. Mehmed Konstantinápolyt. Mint tudjuk, 1453. május 29-én a második verzió következett be, és ez a lépés végzetes következményekkel járt ránk nézve.

A magyar politikának talán még 1490-ben adódott esélye okos döntéssel egy olyan dinasztikus szövetségbe illeszteni az országot, amely kellően erős az oszmán hódítással szemben. Láthatólag ezzel a főurak zöme is tisztában volt, és ez a felismerés jelentette Corvin János politikai pályafutásának végét. A régióban a Habsburgok és a Jagellók számítottak a két legerősebb családnak, nem véletlen, hogy három jelölt is közülük került ki. Ma tisztán látszik, hogy Habsburg Miksa megválasztása lett volna hosszú távon a legjobb befektetés, ezt bizonyítja unokája, Ferdinánd magyarországi uralma. Ám 1490-ben ez egyáltalán nem így tűnt. Az évtizedes hábo-

rúskodás miatt a magyar nemesség soraiban óriási volt a németellenesség, és ne feledjük, hogy Mátyást a meghódított Bécsben érte a halál.

Ebben a pillanatban sokkal jobb döntésnek tűnt a cseh királyi címmel rendelkező Jagelló Ulászló hatalomra segítése, aki rokonsága révén Lengyelország támogatását is remélhette a törökellenes harcokban. A magyar arisztokrácia tehát 1490-ben a legracionálisabb döntést hozta, és nem tehet róla, hogy a lengyel szövetség 1525-ben semmivé lett. Valójában az sem biztos, hogy a Habsburgok nem vitték volna az itáliai háborúk szövevényébe az országot, míg a másik oldalon az is könnyen elképzelhető, hogy Ferdinánd főherceg vagy akár már Miksa is Budán rendezte volna be az egyik királyi rezidenciáját, így Zsigmond után újra császári méltóság élt volna a magyar fővárosban. Ebben az esetben a Habsburg-oszmán rivalizálás talán már évtizedekkel korábban elkezdődik, és a Magyar Királyság déli határainál egy erősebb védelmi rendszer fogja fel ezeket a csapásokat. Mindez persze csak utólagos lamentálás, a történelem nem ismeri a „menjen vissza az 1490-es mezőre” játékszabályt.

HOGY KERÜLTÜNK AZ OSMÁNOK CÉLKERESZTJÉBE?

Nem mehetünk el szó nélkül azon kérdés mellett, hogy vajon miért akarta országunkat elfoglalni az Oszmán Birodalom, mit kerestek Szulejmán seregei mélyen a Magyar Királyság szívében 1526 augusztusában. Azért is érdemes elgondolkozni ezen, mert ma alapvetően nem ez a szomszédos országok viszonyának legfőbb jellemzője, így a jelenből nem érthető meg az oszmánok évszázados hódító kedve.

A korabeli forrásokból látszik, hogy már a kortársak sem értették teljesen világosan, hogy mi is a célja az oszmán hadvezetésnek, és ez még inkább igaz a modern kor kutatóira. Az elmúlt évtizedekben több tetszetős elméletet is alkottak a hódítás magyarázatára, és ezekből olyan kép rajzolódik ki, mintha az Oszmán Birodalom hódításaiiban lett volna egy nemzedékeken átívelő „nagy stratégia”, amely mögött egységes, az iszlám által keretbe foglalt ideológia állna.

Ezt az elképzelést sok kritika érte, ám a legnagyobb baj, hogy egyrészt

kevés forrás maradt fenn az oszmán döntéshozatali mechanizmusok hátteréről, és ezek jelentős része is ideológikus, csak jelentős kritikával használható. Mindez könnyen bizonyítható a diplomáciai iratok és követjelentések kapcsán. Ezekben nem a leírt vagy kimondott történet a fontos, hanem sokkal inkább a keleti politikában oly elterjedt képmutatás, az úgynevezett mūdāra, a színlelés, a megtévesztés és a dezinformáció átláthatatlan keveréke. Azt is mondhatnánk, hogy ez a nyelvezet és gondolkodás volt az oszmán diplomácia legállandóbb jellemzője, és tényleg kerül, aki a leírtakat készpénznek fogadja el. Ugyanakkor nem is véletlenszerűek a diplomáciai iratokban olvasható utalások, így a birodalmi stratégia megértésének kulcsa a forrásismereten túl az üzenetek pontos dekódolásában rejlik. Ám a rejtjelkulcs sok eleme talán örökre elveszett, így továbbra is találgatásokra és feltevésekre leszünk utalva az Oszmán Birodalom természetét illetően.

Valószínűleg nem járt messze az igazságtól Hunyadi János tudós kancellárja, Vitéz János váradi püspök, midőn kegyetlenséggel és bosszúvágygal magyarázta a török támadásokat V. Miklós pápának. *„Mert nincs olyan kegyetlenség, amit el ne követtek volna rajtunk, és soha nem lesz vége, akár győzünk, akár veszítünk: az ellenség állandóan a nyakunkon marad, mert gyűlölete túltesz még az erején is. Ellen-ségünk [...] most sem győzelmet: bosszút akar venni rajtunk.”* Hunyadi és Vitéz láttelepe valójában rendkívül találó, mert az egész Oszmán Birodalom háborús helyzetre született. Abban mára egyetértenek a kutatók, hogy a birodalom konfrontatív politikáját a hatalom legbiztosabb pillérét jelentő területszerzések születték. Széles társadalmi rétegek egyetlen felemelkedési lehetősége a zsákmányból való részesedés volt, és emiatt a hódítások mindvégig erős támogatottsággal bírtak. Miként egy 15. századi beszámoló megemlíti, *„egész Törökországban mindenkinek egyetemlegesen az a nézete: aki akárcsak egyetlen rabot vagy rabnót tud szerezni, az már nem lát többet éhséget”.* Az Oszmán Birodalomnak tehát létérdeke volt a határainál fekvő tartományok kifosztása és az ott élő népek leigázása, mert az ő javaik kiszípolozása biztosította a birodalmi apparátus jólétét.

Az oszmán állam másik jellemzője az az etnikai identitás nélküli rabszolgaelit volt, amely a birodalomtól és az

abban uralkodó szultánoktól remélhette egyéni karrierjét, így egyszerre volt fenntartója és haszonélvezője a rendszernek. Az ilyen – sok esetben keresztény rokonsággal rendelkező – személyek alkották a hadsereget, illetve az államigazgatást, és közülük kerültek ki a birodalom vezetői is. Elég a görög Ibrahim nagyvezírre, az 1566-ban Szigetvár alatt vezérlő szerb Szokollu Mehmedre, a horvát Rüsttemre vagy a tolnai varga fiából az oszmán flotta élére kerülő Pijale pasára gondolni, hogy lásuk, milyen elképesztő életutak hálózta be ezt az elitet, amely befolyását és túlélését – a szerencsén túl – a birodalomnak köszönhette.

A zsákmány- és területszerzés mellett egyéb kisebb-nagyobb oka is volt az oszmán stratégia offenzív jellegének. Ezek közé tartozott a hadjáratokban rejlő propagandalehetőség kihasználása, a távolabbi tartományok megismerése és a szultáni hatalom kinyilvánítása. A szakadatlan győzelmek a hadseregben és az államapparátusban kialakítottak egy birodalmi öntudatot, amelyet csak újabb és újabb sikerekkel lehetett ébren tartani. Mindennek az iszlám vallás keretét és ideológiai hátteret biztosított. *„Allah szavának felemelése”,* azaz a dzsihád eredeti jelentése a közös imákkal és rítusokkal az egész társadalmat egységbe kovácsolta, amelynek elemeként éppen a 15–16. század fordulóján vált markánsná a hit nevében indított, gazának nevezett támadó hadjáratok gyakorlata. Így vált az Oszmán Birodalom egy ideológiájában és tetteiben is a hódítás koncepcióját magában hordozó állammá, amelynek lételeme volt területeinek növelése.

Összegezve: a Magyar Királyság számára nem volt reális opció, hogy a megszülető Oszmán Birodalommal ne bonnyolódjon háborús konfliktusba. Ebből a szempontból teljesen lényegtelen a mindenkorai magyar politika stratégiája, hiszen az oszmán döntéshozatalra semmilyen hatást nem gyakorolt. Magyarország egyedül olyan külső eseményekben bízhatott, amelyek meggyengítették vagy más pályára állíthatták az oszmánokat. Ilyen Deus ex machina volt Timur Lenk 1402. évi ankarai győzelme, amely évtizedekre visszavetette az oszmán hatalmi ambíciókat vagy az időről időre fellángoló belső trónutódlási harcok, esetleg a perzsa Szafavida Iszmail sah győzelmei keleten. Konstantinápoly elfoglalása, majd Szerbia (1459) és Bosznia felmorzsolása (1463) után az Una, a Száva és a Duna immár a Ma-

A mohácsi csata. Than Mór festménye

gyar Királyság és az Oszmán Birodalom közötti határvonalat jelölte, ez pedig kétségtelenné tette, hogy pusztán idő kérdése a Kárpát-medence elleni támadások megindítása. A háború az Oszmán Birodalom természete miatt elkerülhetetlen volt.

LÉLEGZETVÉTELNYI SZÜNET

A mohácsi csatával kapcsolatos kérdések közül az egyik legfontosabb, hogy vajon elkerülhető lett volna-e a szultáni hadjárat. Az igen válaszok mellett érvelők indokaiban visszatérő elem, hogy az Oszmán Birodalom valójában tisztában volt saját teljesítőképeségével, és csak válaszreakcióként „ütött vissza”, miután a magyar királyi udvar elutasította a békeajánlatát. A Magyarországon leginkább Perjés Géza által képviselt akciórádiusz-elméletben vannak megfontolásra érdemes elemek, ám fő tétele, mely szerint Szulejmán nem kívánt támadni, nem állja ki az idő próbáját. 1520-tól kezdve a szultáni hadvezetés eltökélt célja volt a Magyar Királyság elfoglalása, és e tekintetben az ország sorsa megint az oszmán hatalmi politika belső bugyraiban dőlt el, illetve a korabeli orvostudomány képességein múlt.

Az 1512-ben, negyvenkét évesen hatalomra kerülő Szelim politikáját meghatározta a Szafavida Iszmail sah (1502–1524) okozta félelem a birodalom keleti végein, ám végül az energikus szultán erőfeszítéseit siker koronázta, 1518. július 25-én úgy tért vissza kétéves keleti hadjáratáról, hogy meghódította Libanont, Szíriát, Palesztinát, Észak-Irakot, Egyiptomot és Hidzsázt, ezzel pedig szinte megduplázta országa erőforrásait. A keleti sikerek dacára Szelimnek érdeke volt a Budával érvényben levő béke meghosszabbítása. Intenzív tárgyalások után, 1519. március 28-án Budán, május 30-án pedig Drinápolyban ratifikálták az újabb hároméves fegyverszünetet.

Ugyanezekben a hetekben Anatóliában kitört az első dzseláli felkelés, így a szultán pozitívan értékelte a magyarokkal megkötött egyezményt, és ez, bár az oszmánok kezén hagyta az elmúlt évek hódításait, mégis lélegzethez juttatta a békeévekben is kivérzett magyar határvédelmet. 1519-ben felült Szelim udvarában „Algír kalóza”, a Mediterráneum rettegett hajósa, Hajreddin Barbarossa, és az ő színre lépése egy tengeri front megnyitását vetítette előre. Úgy tűnik, ha Szelim nem kap heveny bőrfertőzést 1520 nyarán, a Magyar Királyság még éveken át nem

került volna az oszmán stratégia célkeresztjébe. A középkori magyar állam végétét Szulejmán trónra lépése jelentette 1520. szeptember 30-án.

SZULEJMÁN STRATÉGIAI IRÁNYVÁLTÁSA

Az európai udvarokban fellélegeztek Szelim halálhírére, és mindenki megkönnyebbülten vette tudomásul az ifjú Szulejmán trónra kerülését, akiről az a hír járta, hogy inkább vannak művészi ambíciói, mintsem nagyra törő politikai céljai. Ma már tudjuk, a keresztény diplomaták ennél nagyobbat nem is tévedhetek volna. Az új padisah első intézkedései között rendelte el a Magyarország elleni következő évi hadjárat terveinek kidolgozását. Az oszmán katonai elképzelések középpontjában ekkortól évtizedeken keresztül a Magyar Királyság meghódítása állt, amitől csak a folyamatosan felbukkanó újabb és újabb kihívások térítették el.

Szulejmán stratégiai irányváltása mögött különféle motivációkat látnak a kutatók. Magyarazzák egyrészt a fen-

HA II. LAJOS KIRÁLY TÚLÉLI AZ ÜTKÖZETET...

Mohács kapcsán megkerülhetetlen kérdés, hogy mi történt volna, ha II. Lajos király túléli az ütközetet. A kortárs forrásokból is kiderül, hogy az európai udvarokban az uralkodó halálát tekintették a legnagyobb veszteségnek. Minden rezsim számára az utódlás átmeneti időszaka jelentette a legtörékenyebb kormányzást, ezt mutatja számunkra az Albert (1439), Ulászló (1444), V. László (1457) és Mátyás (1490) magyar királyok halála utáni, belviszályal teli időszak. Emiatt nem nehéz elfogadnunk, hogy valóban Lajos elveszte a mohácsi csata igazi tragédiája, hiszen az árván maradt trónért meginduló küzdelem szabadította a polgárháború gyötrelmeit az országra. Túlélése esetén Lajos személye egyben tartotta volna az országot, és felesége révén hozzájuthatott volna a Habsburg katonai támogatáshoz.

Van azonban egy másik lehetséges olvasata is a lehetőségeknek. Lajos megmenekülése valójában csak szaporította volna a gondokat. Szulejmán ugyanis minden bizonnyal ugyanazt kérte

volna tőle, amit 1527 végén Szapolyai Jánostól: behódolást és szabad átvonulást az osztrák tartományok felé. Lajosnak természetesen ezt el kellett volna utasítania, és ennek következtében már 1527-ben lángokban állt volna az ország. Az ellenállásáért cserébe egyszerű sógorként korántsem kapott volna akkora segítséget, mint amekkorát Habsburg Ferdinánd magyar királyként képes volt mozgósítani. A mohácsi csata borzalmait átélte magyar elit egy része pedig nélküle és ellenében is rálépett volna a szultáni vazalosság sehová nem vezető útjára.

Nem kizárt az sem, hogy a horvátok szintén külön útra léptek volna Ferdinánd jogara alatt, így az ország már 1527-ben három részre szakadhatott volna. A „hogyan tovább” politikusi felvetésre a kortárs elit számára két elképzelés tűnt járhatónak: behódolni Szapolyai vezetésével vagy ellenállni Ferdinánd uralma alatt. Lajosnak egyszerre kellett volna eljátszania mindkét szerepet, és ez óhatatlanul a bukásához vezetett volna.

tebb már taglalt terjeszkedési kényszerrel, másrészt pedig a keleti hódítások okozta belső válságtünetekkel. A távoli tartományok nehézkes kormányzása, a kimerítő terep- és éghajlati viszonyok, valamint az iszlám hittestvérek elleni harcot egyre rosszabb néven vevő gázik lázongásai mind igazak. Az is megállja a helyét, hogy Szelim az arab területek és a muszlim szent helyek (Mekka és Medina), valamint a kalifák egykori székhelyeinek (Damaszkusz, Kairó) meghódításával és a síiták visszaszorításával az iszlám világ spirituális főségét is megszerezte, Egyiptom elfoglalásával pedig az ottani szunnita vallási iskolák is a szultán uralmának támogatói lettek. Így Szulejmán megjelenésekor az oszmán állam már egységes iszlám birodalomként lépett fel az európai nagypolitika színpadára.

A szultáni hadvezetés nyilvánvalóan azzal is tisztában volt, hogy a Magyar Királyság felől bármikor érheti komoly támadás, amely ellen nehezen tud védekezni. Hieronymus Łaski kendőzetlen nyíltsággal ezt mondta Ibrahim nagyvezírnek: „A ti összes birtokotok önkényen alapszik, még él mindenki, akinek apját, testvéreit és más rokonait megölték. Új a ti birodalmatok, mindent zsarnoksággal kormányoztok. Sokszor láttatok már felkelést Szíriában, Egyiptomban. Hosszan elnyúló országotok van, amihez odahajózni kevés fáradtságába kerül a mieinknek. Perzsia visel veletek háborút, mégis sehonnan nem fenyeget benneteket nagyobb pusztulás, mint a mi országunk felől, és ha

azt a magatok számára baráti váformáljátok, semmit se féljete a tengeri háborútól, mert lovasságot nem lehet hajókon szállítani, a gyalogosokkal szemben pedig könnyű a játék.”

A renegát Ibrahim egyáltalán nem tiltakozott a birodalom leírása ellen, valószínűleg a szultáni tanácsban is így képzelték el határaik állapotát. Ehhez még nyugodtan hozzátehetjük, hogy a Portán jóval nagyobb erőt és befolyást tulajdonítottak a Magyar Királyságnak, mint amilyennel végül 1526-ban találkoztak. Konstantinápoly eleste után az oszmán hatalmi ideológiában egyre inkább Magyarország töltötte be a vágyott Kizil Elma szerepét, és mind gyakrabban Buda lett szemükben az új Róma. Erre utal egy ismeretlen szerzőjű krónika, amelyből kiderül, hogy 1481-ben magyar halászkó kifogtak egy kardot a Dunából, s Mátyás király a szultán követének ajándékozta. Konstantinápolyban egy tudós ember megfejtette a fegyveren található feliratot, amelyből Bajezid azt a jóslatot olvasta ki, hogy miután apja meghódította Isztambul, neki és utódainak a Magyar Királyság adatik rövidesen. E történetben nem nehéz a magyar mondavilágban fennmaradt fehér ló történetére ismerünk, de ennél fontosabb most a meheddi hódításokkal való összehasonlítás.

A szultáni udvarban valószínűleg élénken élt a 15. század magyar-török háborúinak tapasztalata, amely a magyar hagyományban mára a Querela Hungariae toposz elterjedésének is köszönhetően Hunyadi János tetteire re-

dukálódott. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a magyar határvédelem százharminc éves „puhítás” után omlott össze, addigi fenntartása – függetlenül a nemzedékeken átívelő oszmán stratégia létének vagy nemlétének kérdésétől – komoly teljesítmény volt. A magyar végvárrendszer feltételezése hatalmas áldozatokat követelt az ellenségtől, és erre még évtizedekkel a mohácsi csata után is emlékeztek.

SZULEJMÁN SZEMÉLYISÉGE

Minden objektív megállapítástól és ténytől függetlenül valószínű, hogy Szulejmán személyes habitusa kellett ahhoz, hogy az oszmán hadigépezet 1521-ben – 1456 után először – ismét minden erejével a Magyar Királyság ellen forduljon. A belső motiváció nagy része máig ismeretlen előttünk, és attól tartok, ez már nem is fog változni. Sokan Ibrahim hatásának és Velence városállam informális befolyásának tulajdonítják. Ez ellen szól azonban, hogy egészen 1523 júliusáig az anatóliai származású Piri Mehmed töltötte be a nagyvezíri posztot, akit Szulejmán egyszerűen megörökölt apjától, és a tanácsban folyamatosan zavarban volt a tekintélye miatt. Ez a befolyásos és tapasztalt vezető vezényelte le a Nándorfehérvár bevételével záruló 1521. évi hadjáratot és foglalta el a következő évben Rodosz szigetét a johannita lovagrendtől. A keleti hadjáratokban szocializálódott elit engedelmesen hajtott

végre Szelim elképzeléseit a Mediterráneumban, és mintegy intésre fordult Európa felé az új szultán parancsára, függetlenül az addigi elképzelésektől.

Szulejmán politikája elválaszthatatlan önképétől és a közvéleményben önmagáról kialakított képtől. Megítélésében kezdetől szerepet játszott, hogy uralmát kedvező színben tüntette fel a környezete. A kor embere amúgy is rendkívül hitt a különböző isteni jelekben, Szulejmánnal kapcsolatban pedig nem volt hiány csodákban. A keleti próféciák széles körben hirdették, hogy minden század elején támad egy uralkodó, aki uralja azt a kort. Ehhez járult a tízes szám szent tisztelete az arab világban, amiből a szultán szintén sokat profitált. Azt terjesztették róla, hogy a hidzsra 900. évében, azaz a 10. század első évében született, valamint ő volt a tizedik az Oszmán-dinasztia szultánjainak sorában. Ha ez nem lett volna elég, neve a Salamonból származik, és a híres zsidó uralkodó emlékét az iszlám világban is különös tisztelet övezte. Így Szulejmán, aki elsőként lépett e névvel a trónra, a bölcs király utódának képében tetszeleghetett, és így válik érthetővé az oszmán kultúrában neve mellé tett kánuni, azaz törvényhozó jelző.

A Szulejmán nevéhez kapcsolódó másik epitheton ornans a magyar nyelvben is használatos hódító volt, és ez egy másik, a hellén-római birodalmi hagyomány felhasználását mutatja. A fiatal szultán rajongott a makedón Nagy Sándorért, célja – már amennyire ez a fennmaradt szövegekből sejthető – az ő birodalmának a feltámasztása volt, és szeme előtt egy univerzális monarchia képe lebegett. Miként Musztafa pasa Szapolyai követének megjegyezte: „*a mi nagyurunk a legelső az isteni Gondviselés után, és amint egyetlen nap vándorol az égen, ugyanúgy az egész világnak a mi urunk a császára!*” Ezt csak felerősítette az elődök közül legnagyobb hírnévre szert tett II. Mehmeddel való összehasonlítás.

A bevehetetlennek tartott Konstantinápolyt elfoglaló szultán egyértelműen a római császárok utódának tartotta magát, hosszú uralkodása alatt csak két komolyabb fiaskót kellett elviselnie: Nándorfehérvár alatt Hunyadi seregeitől és 1480-ban Rhodosz partjainál. Minden bizonnyal nem véletlen egybeesés, hogy Szulejmán 1521-ben és 1522-ben ezt a két csorbát köszörlte ki, és ezzel rögtön meg is haladta Mehmed sikereit. A következő években már egyértelműen a Magyar Királyság

térdre kényszerítése volt a fő program, amit azonban mindig keresztülhúzott egy-egy váratlan lázadás vagy belső vilongás. Összességében megállapíthatjuk, hogy Szulejmán trónra lépése után elkerülhetetlenné vált az összecsapás, az állandó fenyegetettségből valós offenzíva lett, a kérdés csupán az volt, hogy mikor lesz egy szabad esztendeje a padisahnak terve végrehajtásához. Ez pedig 1526-ban következett be.

MIT KELLETT VOLNA TENNÜNK?

Ezzel elérkeztünk a gondolatmenet gyűjtőpontjába, hiszen a Moháccsal kapcsolatos évszázados kérdés az: mit kellett volna tennünk, hogy győzzünk. Szinte a csata másnapjától megindult az ezzel kapcsolatos polémia, és minden egyéb felvetés, kritika erre irányult. Ezekből álljon itt egy csokorra való! Miért nem mozgósítottak előbb, miért nem indult el a királyi sereg korábban Budáról, miért nem a Dráva mentén tartóztatták fel a szultán hadait, miért nem találtak alkalmasabb hadvezért Tomorinál, ki hiányzott magyar oldalról, miért nem érkezett meg Szapolyai időben és végül miért nem mentették meg a királyt a testőrök? E kérdésekre az elmúlt évtizedekben a magyar történetírás sok tekintetben megfelelt, a hiányzó fehér foltokat pedig jelenleg is kutatók tucatjai próbálják eltüntetni egy, a Magyar Tudományos Akadémia és a Pécsi Tudományegyetem által koordinált pályázat keretében, miközben egyéb intézetekben is folynak ígéretes kutatások.

Jászay Pál, Ortvy Tivadar és Gyalóky Jenő úttörő munkássága után az 1970-es években új lendületet vettek a csatával kapcsolatos vizsgálatok. Perjés Géza és Szakály Ferenc nyomán indult el többek között Kubinyi András, Barta Gábor, Szakály Ferenc, Fodor Pál, Ágoston Gábor, Négyesi Lajos és B. Szabó János, és ma már több generáció tudós előd munkájának ismerete kell ahhoz, hogy valaki érdemben hozzá tudjon szólni a csata kérdéséhez. A történészek által feltárt összefüggések és a megfogalmazott kérdésekre adott válaszok azonban csak lassan és esetlegesen jutnak el a közvélemény szintjére. Ezért nem haszontalan újra átisméltetni ezeket a gondolatokat.

1526. április 23-án Szulejmán szultán azzal a céllal indult el Konstantinápolyból, hogy meghódítsa Magyaror-

szágot. Innentől kezdve már csak abban bízhatott a magyar királyi udvar, hogy egy váratlan esemény – politikai, egészségügyi, időjárásbeli – eltéríti céljától. Ez nem következett be, így a magyarok következő reménye az lehetett, hogy az elébe kerülő végvárak feltartóztatják addig, amíg az őszi esőzések visszafordulásra nem kényszerítik a körülbelül 65-70 000 főnyi szultáni hadsereget. Bár a Duna mentén álló erősségek mindent megtettek, Pétervárad például két héten keresztül küzdött magányosan, és Újlak védőire sem lehetett panasz, most látszott igazán, hogy Nándorfehérvár elveszte milyen védtelenné tette a mögötte elterülő vidéket. A hadjárat megállítására tehát a Drávától délre nem volt valódi remény.

A kritikákban rendre megemlítik a magyar mozgósítás lassúságát és a Dráva védelmének elhanyagolását. De vajon lehetett volna-e jobban vagy másként? Előbbire válaszul Kubinyi András már évtizedekkel korábban meggyőzően bizonyította, hogy az európai seregek mozgósítására csak aratás után, legkorábban augusztusban volt lehetőség, és hiába kezdték volna el korábban a seregek összehívását, ez érdekében nem javított volna a helyzeten. A védekező fél ugyanis mindig hátrányban van a támadóval szemben, mert nem tudja, hol várja a csapást. Az oszmán hadvezetés ezzel szemben már a hadjáratot megelőző ősszel megkezdte az élelem és utánpótlás felhalmozását a hadművelleti területen, és ezzel rögtön hatalmas fölénybe került a magyarokkal szemben.

A Dráván hiányolt hídfőállásokkal kapcsolatban Perjés Géza bizonyította, hogy ezek kiépítése egy ekkora ármádia ellen lehetetlen vállalkozás lett volna, ezért nem is próbálkoztak meg vele. Az Eszék és Buda közötti oszmán hadiút ekkor még egyáltalán nem biztos, hogy komolyabb hadműveletekre alkalmas volt, legalábbis beszédes adat, hogy amikor nagyobb létszámú magyar királyi sereg igyekezett a Balkánra, szinte kivétel nélkül elkerülte a Duna mentét, és Szegednél vonult le délre vagy Perlaknál kelt át a Dráván. Úgy tűnik, hogy 1526 előtt több tízezer fős seregek nem tudták biztonságosan használni az utat Mohácstól délre Eszék irányába. Ennek okai ma még nem ismertek teljes egészében, de bizonyosan szerepet játszottak benne a Duna árterének bonyolult terepviszonyai és a folyó jobb partjának kikötésre alkalmatlan volta.

A CSATA HELYÉNEK ÉS IDEJÉNEK MEGVÁLASZTÁSA

Ez a kérdés azonban már átvezet bennünket a csatatér megválasztásának problémájához. Hosszú időn keresztül a magyar hadvezetés impotenciájának ékes bizonyítékául szolgált a mohácsi síkság, amely oly kedvezőtlen volt a védőkre nézve. A komoly terepismerettel rendelkező Perjés Géza azonban megvédte Tomoriékat, és amellett érvelt, hogy a helyszín megválasztása helyes döntés volt, és nem ez okozta a katasztrófát. Sok tekintetben igazat adhatunk az egykori csapattisztnek és II. Lajos tanácsadóinak. Általában elfelejtjük, de a leírásokból egyértelműen kiderül, hogy a magyar sereg utánpótlása a Dunán érkezett, az egyik utolsó használható rév pedig Mohács mezővárosnál volt. Ettől délebbre csak a már török kézre került Újlak és Pétervárad rendelkezett alkalmas kikötővel, így a mezei sereg egy délebbi arcvonallal azt kockáztatta volna, hogy elszakad a naszádokon szállított ellátmánytól.

A magyar hadvezetés attól is tartotta, hogy az oszmán folyami flotta felévezve a hátukba kerül, emiatt szintén kockázatosnak tűnt más helyszín választása. Minden bizonnyal arra is számítottak, hogy a mocsaras terület a felvonuló oszmán csapatok életét is megkeseríti, és a mohácsi síkság déli, beszűkülő végében kevés lehetőségük lesz hadrendbe szerveződni és még kevesebb átkaroló hadműveletet indítani. E tekintetben a magyar hadvezetés alábecsülte az ellenfél helyismeretét és harci értékét, ez ma már bizonyosnak vehető. A helyszín megválasztása mellett szól, hogy – mint a régészeti kutatómunka során bebizonyosodott – több ütközet is zajlott a térségben, és 1529-ben a szultán szintén itt táborozott a seregével, azaz ez valóban pihenőhelynek számított a Dráván való átkelés fáradalmi után. Tehát amennyiben a magyar hadvezetés csatát akart vállalni, a megfelelő helyszínt választotta a Mohácstól délre elterülő síkon. Így a valódi kérdés az, hogy miért váltotta fel ezt a rizikót II. Lajos.

A csata helyének és idejének szerencsétlen megválasztását még Szapolyai János erdélyi vajda és Frangepán Kristóf horvát gróf is a király fejére olvasta. Leveleikben rendre arra kérték az uralkodót, hogy várja meg, amíg Szapolyai Erdélyből, Frangepán pedig horvát birtokairól megérkezik. Mindkét személy kipróbált katona hírében állt, Frangepánnak komoly európai tapasztalata volt, a vajda mögött pedig egy ütőképese – vagy annak vélt – sereg állt. Nem véletlen, hogy az utókor e kérdésben marasztalta el leginkább az uralkodót és környezetét. A mai napig népszerű gondolat, hogy a király visszavonulhatott volna, s később jobb helyzetben, több katonával a háta mögött vállalhatta volna a csatát. Ezzel Lajos is tisztában volt, ám a seregben eluralkodott állapotok miatt mégsem vonulhatott vissza.

Brodarics beszámolójából kiderül, hogy a sereg nagy része megmákosolta magát és zendüléssel fenyegetett a visszavonulás gondolatára, Lajos pedig nem akarta megkockáztatni a nehezen összeszedett sereg felbomlását. Ez a lelkiállapot inkább a tömegpszichózis fogalmával írható le, és

II. Lajos ábrázolása a Mohácsi Történelmi Emlékhelyen

mindenképp a katonai fegyelem megbomlásának jele. A vezetés inkább felvállalta az egyenlőtlen küzdelmet, mint hogy rásüssék a gyávaság bélyegét. Ebben talán a Nándorfehérvár elvesztése utáni kritikák és szóbeszéddek is közrejátszottak, amelyek bizony számon kérték a vár felszabadítására indított hadjárat sikertelenségét.

A magyar sereggel kapcsolatban mindmáig tartja magát az a nézet, hogy ha mindenki ott lett volna, akinek ez kötelessége volt, akkor a szultáni sereggel közel hasonló nagyságú haderő vehette volna fel a küzdelmet, és lett volna esély akár a győzelemre is. Ám Szapolyainak erdélyi vajdaként a rábízott tartomány védelme volt a feladata, és a legutolsó pillanatig nem sejtette, hogy mi Szulejmán szándéka. Ez komoly kritika a magyar hírszerzés felé, de megmagyarázza a vajda távollmaradását, főleg, hogy tudjuk, ő maga mindent megtett, hogy részt vehessen a csatában, György testvére pedig itt esett el a sereg egyik fővezéréként. Tudatosan nem hiányzott senki a csatatérről, azaz mindenki ott volt, akinek ott kellett lennie.

A Magyar Királyság még a külföldi segélyhadakkal együtt sem tudott nagyobb sereget kiállítani. A 26-28 000 főre tehető magyar sereg európai viszonylatban sem számított csekélynek, hiszen az előző évben Pavia mellett sem harcoltak többen I. Ferenc francia király és V. Károly német-római császár zászlaja alatt. Ezzel kellett volna egy körülbelül két-háromszor nagyobb ellenfelet megfutamítani, amire akad példa a történelemben, de a nagy számok törvénye alapján alapvetően a népesebb tábornak állt a zászló, és ez nem sok jót jelentett a magyarok számára.

HA SZULEJMÁN ELESETT VOLNA...

A csata pontos rekonstruálására pillanatnyilag nincsen mód, ugyanis hiányoznak – el sem készültek – azok a szövegek, amelyek ma hiteles forrásul szolgálhatnának. Természetesen Brodarics István kancellár és szemtanú leírása páratlanul értékes, ám résztvevőként korántsem láthatott mindent, főleg, mivel másfél óra elteltével távozott a csatatérről. Neki köszönhetően terjedt el az a nézet, hogy a magyar sereg csupán ennyit bírt, ám ma már tudjuk, hogy még órákkal a kancellár távozása után is zajlott az öldöklő küzde-

lem, és csak az éjszaka vetett véget a harcoknak. Amennyire megállapítható, nem volt olyan mozzanata a csatának, amikor reális esély nyílt volna a győzelemre. Ezt a magyar vezetés is érzékeltette, ezért dönthetett úgy II. Lajos, hogy testőrsége élén megpróbálja Szulejmánt célba venni és a szultán kiiktatásával megfordítani a küzdelem kimenetelét. Ma már tudjuk: néhány katona olyan közel jutott hozzá, hogy a szultán életveszélyben volt, de végül a túlerő legyűrte a magyar vitézeket.

Mondani sem kell, hogy ha Szulejmán elesett volna Mohácson, az alapjaiban változtatta volna meg Magyarország sorsát. Ez a forgatókönyv talán pozitívabb jövőképet feltételezne, mint egy magyar győzelem. Utóbbi esetben a birodalom különösebb erőfeszítés nélkül tudott volna egy újabb hasonló létszámú hadsereget kiállítani, ám Szulejmán nélkül már korántsem biztos, hogy ez a sereg ismét Buda felé vette volna az irányt. Utódjaként jog szerint a tizenéves Mahmud következett volna, aki az addigra már erősen háttérbe szorult Mahidevran elsőszülött fia volt Musztafa és Ahmed előtt, ám az Ibrahimmal szoros szövetségben álló Hürrem bizonyosan mindent megtett volna öt gyermeke – és természetesen saját maga – túlélése és hatalma érdekében.

A családi viszonyok egy véres örökösödési háború lehetőségét hordozták magukban, ami – legalább ideiglenesen – a Magyarország elleni támadások végét jelent(h)ette volna. Az ország minden bizonnyal újra egy kis időhöz jutott volna, ami esélyt teremtett volna akár a sorok rendezésére és jobb pozíció megszerzésére. Az idő valójában nekünk dolgozott, ugyanis az európai államok az újkori fejlődés során olyan belső modernizációt hajtottak végre, amelynek eredményeképp ledolgozták az oszmánok kezdeti erőfölényét. Szulejmán a vitéz halál helyett azonban uralma legkomolyabb győzelmét aratta Mohács mezején, így számunkra a lehető legrosszabb forgatókönyv valósult meg. A világhódító szultán személyes ambíciói döntötték romba a késő középkor Magyarországot.

„Ne csodálkozzunk hát – írta Fodor Pál évtizedekkel ezelőtt –, hogy Szulejmán Mohács után a világot feletti uralo-

mért szállt harcba. Akárhová nézett, minden a javára szólt. Minden megfontolás arra mutatott, hogy senki és semmi nem tud ellenállni neki. És mégis kudarcot vallott. Kihagyott ugyanis két dolgot a számításból, de ezért valószínűleg nem személyes hibái, hanem annak a kultúrának a korlátai felelősek, amelyben élt. Először is nem fogta fel, hogy a Balkánon túl olyan területre lép, ahol a társadalmak egészen másként viselkednek, mint Keleten: nem roppannak össze az államok vagy a politikai hatalmak bukása után, hanem ellenállnak, ha fel akarják számolni önállóságukat és dinamikus struktúráikat. Szulejmán állama nem tudott megbirkózni ezzel a mentalitással.

Másik nagy tévedése az volt, hogy a racionális mérlegelés ellenére alábecsülte Európa anyagi és politikai tartalékait. Nem tudta – de az első kísérletek előtt honnan is tudhatta volna –, hogy ha bizonyos határokat átlép, a német birodalomra támaszkodó Habsburgok képesek lesznek akkora erőforrásokat mozgósítani szárazon és tengeren, hogy azok legalább a megállításához elegendők lesznek. Szulejmán ereje teljében lépett rá a bécsi útra, de hamarosan kitűnt, hogy ennek az útnak a végigjárásához még ennél is többre van szükség. S a magyarság roppant balszerencséje, hogy ereje nem korábban, hanem éppen Magyarország közepén fogyott el.”

Hatalmas balszerencse, ám Szulejmán azért jött, hogy elfoglalja az országot, és ez nem sikerült

neki. Sem akkor, sem később. Akármit is mondott Ibrahim Łaskinak Budáról, azt 1526-ban csak megszerezni tudta, megtartani nem. Ez volt az első olyan európai állam, amelyet sikertelenül próbált meghódítani. A magyar társadalom volt az első, amelyet a vereség ellenére sem hódolt be neki. A Magyar Királyság megakadt a szultánok torkán, hiába tűnt teljesnek a tor Mohács mezején.

Végezetül álljon itt egy huszadik századi nagy magyar gondolkodó, Ottlik Géza 1926-ban írt láttelepe Mohácsról: „A mohácsi csata négyszázadik évfordulója közeledett éppen. Fura dolognak látszik talán, vereséget megünnepelni, de hát aki a győzelmet ünnepelhette volna itt most, a hatalmas ottomán világbirodalom már nem volt meg. A tatároknak is nyomuk veszett, sőt idő közben, szinte a szemünk láttára, a szívós Habsburg-császárságnak is. Megszoktuk hát, hogy egyedül ünnepelgessük veszített nagy csatáinkat, melyeket túléltünk. Talán azt is megszoktuk, hogy a vereséget izgalmasabb, sűrűbb anyagból való és fontosabb dolognak tartjuk a győzelemnél – mindenestre igazibb tulajdonunknak.” ♦

Szulejmán ábrázolása a Mohácsi Történelmi Emlékhelyen

